

Hilandarski hleb ljubavi

U radu je dat opis ritualnog pripremanja tzv. Hilandarskog hleba ljubavi i učinjen je pokušaj da se interpretiraju njegova glavna kulturna značenja. Analiza sugerše da se u konačnom ishodu ta značenja mogu svesti na opozicije crkva : sekta i red : haos na aktualnom socio-religijskom planu.

Uvod

Krajem 2003. godine u nekim mestima u Srbiji registrovana je pojava ritualnog pripremanja tzv. Hilandarskog hleba ljubavi, za koji se vezuje verovanje da donosi sreću, ljubav, blagostanje, zdravlje i uspeh onima koji ga pojedju. Ovaj "novi običaj" i prateća verovanja empirijski su dokumentovani u Beogradu, Valjevu, Kruševcu, Batajnici, Staroj Pazovi i Subotici, a verovatno bi se mogli pronaći i na mnogim drugim mestima. Navodna čudotvorna moć "Hilandarskog hleba ljubavi" metonimijski se vezuje za mesto porekla recepta i testa od kojeg se on priprema – veruje se, naime, da oni potiču iz manastira Hilandar, koji je, kao što je poznato, jedno od najznačajnijih kulturnih mesta za vernike Srpske pravoslavne crkve, ali, istovremeno, i jedan od najznačajnijih kulturno-istorijskih spomenika srpskog naroda i jedan od ključnih simbola etničkog identiteta njegovih pripadnika.

Pojava ovog "novog običaja" izazvala je prilično negativne medijske reakcije, prvenstveno iz crkvenih krugova. U javnim nastupima predstavnika Srpske pravoslavne crkve pojava "Hilandarskog hleba ljubavi" prikazuje se i interpretira kao još jedna u nizu mračnih zavera uperenih protiv Crkve i srpskog naroda uopšte. Imajući u vidu da o ovom fenomenu

još nije bilo istraživanja u domaćoj etnologiji, primarni cilj ovog rada je da ponudi relevantan opis verovanja i ritualnih postupaka vezanih za pripremu i konzumaciju "Hilandarskog hleba ljubavi" i pokuša da objasni neke od njih. Isto tako, pokušaćemo da kritički reinterpretiramo strukturalne osnove na kojima počiva negativan stav crkvenih krugova prema ovoj pojavi.

Materijal i metod

Terensko istraživanje na osnovu kojeg je napisan ovaj rad sprovedeno je tokom proleća i leta 2005. godine u Staroj Pazovi i Valjevu. Deo materijala sakupljen je za vreme letnjeg seminara etnologije u Istraživačkoj stanici Petnica, a obuhvata kako usmena svedočenja o postojanju istovetnih ritualnih postupaka, običaja i verovanja o predmetu našeg proučavanja i u drugim gradovima u Srbiji, tako i građu koju nude štampani i elektronski mediji.

Osnovni teorijski postulati od kojih se polazi u ovom radu preuzeti su iz strukturalne antropologije i komunikacijskog koncepta kulture. Prema Edmundu Liču, jednom od glavnih zastupnika strukturalizma u britanskoj antropologiji, "sve raznorodne neverbalne dimenzije kulture, poput stila odevanja, konfiguracije sela, arhitekture, nameštaja, ishrane, kuvanja, muzike, fizičkih gestova, položaja tela i tako dalje, organizovane [su] u strukturisane skupove kako bi utelovile kodiranu informaciju na način analogan zvucima i rečima i rečenicama prirodnog jezika" (Lič 1983: 18-19). Kad je reč o pripremanju i konzumiranju hrane, još je Klod Levi-Stros ukazao da su to koliko tehnički, toliko i ekspresivni činovi. Dru-

Jelena Sučević (1989), Stara Pazova, Profesora Mihala Filipa 12, učenica 1. razreda Gimnazije "Branko Radičević" u Staroj Pazovi

Bojana Lazić (1987), Valjevo, Somborska 1, učenica 3. razreda Valjevske gimnazije

gim rečima, različite vrste hrane ne služe samo da utole glad već se javljaju i kao sistematski kodirane kulturne oznake različitih društvenih situacija (Lič 1983).

Što se tiče metoda koji je korišćen u ovom radu, on je u celosti preuzet iz semiološkog pristupa Ivana Kovačevića tradicionalnim i savremenim obredima i mitovima. U prvom tomu svoje knjige *Semiologija mita i rituala*, u poglavlju naslovljenom "Metodi semiologije rituala" (Kovačević 2001: 189-193), ovaj autor je formulisao metodološki model semiološke analize obreda sačinjen od četiri faze: 1) u prvoj fazi vrši se *konstrukcija i dekompozicija idealtipske deskripcije*. Smisao ovog postupka je da omogući da opis nekog rituala obuhvati sve njegove relevantne elemente u uslovima kada postoji više različitih lokalnih varijanti. Što se tiče postupka dekompozicije rituala, reč je o analitičkom sredstvu kojim se ritual rastavlja na najmanje sastavne jedinice – *uzeme*, pri čemu se mora voditi računa da svaki uzem bude smislen, tj. "nosilac nekog značenja"; 2) u drugoj fazi pristupa se otkrivanju značenja dekomponovanih elemenata rituala na konotativnom i denotativnom nivou; 3) u trećoj fazi, značenja koja su dobijena na denotativnom i konotativnom nivou dalje se obrađuju postupcima uočavanja osnovnih opozicionih odnosa i dovođenjem ovih odnosa u logičku vezu. Na ovaj način moguće je otkrivanje specijalnog ritualnog koda; 4) konačno, nakon ustanovljavanja specifičnog ritualnog koda u nekim slučajevima može se pristupiti dešifrovanju poruke konkretnog rituala, a u drugim slučajevima dekodiranju elemanta od kojih je ritual sastavljen.

Ovim metodološkim postupcima bilo je tokom istraživanja i analize neophodno dodati i nekoliko značajnih antropoloških uvida do kojih je svojevremeno došla Meri Daglas. U knjizi *Prirodni simboli* ova autorka je zaključila da se sva društva mogu porediti pomoću dve dimenzije: grupe i matrice. Pojam "grupa" odnosi se u ovom slučaju na stepen podele između onih koji pripadaju i onih koji ne pripadaju društvu, dok pojam "matrica" ukazuje na pravila koja vladaju u odnosima između pojedinaca. U društvima sa jakom grupom i jakom matricom pojedinci su podređeni dobrobiti zajednice. U društvima sa jasno definisanim delovima vladaju posebna pravila koja su korisna celom društvu. Takva društva su jača i trajnija. S druge strane, u društvima sa slabom matricom i slabom grupom, ljudi se više posmatraju kao individue nego kao pri-

padnici kolektiva i u takvim društvima su prisutniji sukobi (Daglas 1994). U drugoj knjizi, *Čisto i opasno* (Daglas 1993), ista autorka govori o ljudskom shvatanju nečistog i važnosti nečistog u socijalnim odnosima i održavanju društvene strukture. Pokazala je da, pri definisanju "nečistog", zajednica klasifikuje svoj društveni život u dve opozicione kategorije: šta je prihvatljivo i šta nije prihvatljivo. Granice između ove dve opozicione kategorije obično se štite različitim tabuima. One su izvori najvećih opasnosti upravo zbog svoje ambivalencije: pošto su i-tu-i-tamo, one se ne mogu klasifikovati *čisto*. Zato su sve društvene pojave na granici, i one koje osciliraju oko nje opasne i predmet su najvećih tabua. Prilikom identifikacije i definisanja osnovnih binarnih opozicija u ovom materijalu i ananize istoga na konotativnom nivou, korišćena su zapažanja Meri Daglas o kulturnim i religijskim podelama na *čisto* i *nečisto*, *opasno* i *sigurno*, a naročito o granici o granici među njima, kao mestu opasnosti i tabua.

Deskripcija

Budući da postoji nekoliko varijanti recepta za "Hilandarski hleb ljubavi", a u skladu sa prikazanim metodološkim načelima, napravile smo idealtipsku deskripciju koja obuhvata sve poznate recepte, a kasnije navele i razlike.

Na poklon se daje komad testa, koji se čuva u plastičnoj ili staklenoj posudi. Za mešenje se koristi drvena ili plastična varjača, nikako metalna. Testo se čuva na sobnoj temperaturi pokriveno salvetom, i ne sme se nipošto stavljati u frižider. Prvog dana testo treba ostaviti da miruje, a zatim mu se dodaju određene količine mleka, brašna i šećera. Drugog dana ovo testo se premese, i to se ponavlja sve do desetog dana. Desetog dana testu se dodaje ista količina brašna, mleka i šećera kao prvog dana. Potom se ono podeli na tri dela; dva se razdele prijateljima ili poznanicima, dok treći treba razmesiti, ispeći hleb i pojesti. Ovaj hleb peče se samo jednom u životu. Veruje se da porodici donosi sreću i ispunjava želje.

Pošto smo koristili više izvora iz različitih delova Srbije, javljaju se određene varijacije. U jednoj od njih, hleb se deli na četiri dela, od kojih se tri prosleđuju dalje a jedan se zadržava. U drugoj varijanti se u dobijeno testo dodaju i orasi, grožđe, vanilin šećer, ulje i čokolada čime se hleb, zapravo, pretvara u kolač.

Priča o hilendarskom hlebu ljubavi dospela je i na novinske stranice. Pored opisa, u nekim člancima data su i tumačenja ovog fenomena, koja ćemo navesti jer će i ona biti predmet naše analize. U jednom članku, na primer, tvrdi se da neka nepoznata sekta ili druga tajna organizacija poklanja komade testa koji služe za spravljanje kolača, a čitaoci bivaju upozoreni na prevaru: "Slično je kao lanac pisama, a pozadina je mračna i čudna. Cilj je da se skrene pažnja sa prave duhovnosti, pa se Hilendarski kolač – a tako nešto u pravoslavlju ne postoji – nudi umesto srpskog slavnog [kolača] ili pričesti, objašnjava protorej Dragi Veškovic i kaže da su sveštenici sa ovog područja već reagovali upozoravajući meštane da je moguće i da se u testu nalaze supstance koje utiču na sterilitet. Tzv. Hilendarski kolač pojavio se u Rasinskom okrugu i pre četiri godine, tačnije tokom NATO bombardovanja, a lakoverne domaćice uzimale su ovo testo i od njega mesile hleb koji su slale vojnicima na Kosovo.

S druge strane, Srpska pravoslavna crkva obaveštava vernike da je ovaj hleb prevara koja ni u kom slučaju nema veze sa Hilandarom, već da je tu ime "najveće pravoslavne svetinje" zloupotrebjeno kako bi prevara dobila duhovnu dimenziju. Crkva dalje tvrdi da je i sam proces pravljenja hleba magijski, a obaveza deljenja ukazuje na "ritual". Takođe se navodi da se u kvascu nalazi nepoznata gljiva koja nije opasna za ljudsku upotrebu, ali da asocira na hinduističke obredne štapiće koji imaju veliku ulogu u njihovim ritualima. Još se napominje da je posredi zloupotreba makrobiotičke tradicije jer oni koriste hmeljni kvasac koji omogućava dugotrajnost hleba. *Svetosavski blagodarnik* je takođe opomenuo da se ne učestvuje u ovoj "demonskoj podvali", dok je u *Vestima* pisalo kako crkva upozorava da hleb nema veze sa Hilandarom već sa nekim mračnim i opasnim stvarima.

Crkveni izvori još napominju da je pojava sličnog hleba bila prisutna i ranije, početkom devedesetih godina dvadesetog veka, kao "Amiški kolač prijateljstva", da se kasnije, tokom 1999, javlja pod nazivom "Ostroški hleb ljubavi", dok je u Subotici među katolicima poznat kao "Slatki kruh iz Vatikana".

Zaista, izvori na Internetu koji govore o "Amiškom hlebu prijateljstva", njegovoj pripremi i funkciji, pokazuju da se on pravi gotovo isto kao Hilendarski hleb ljubavi. Jedina razlika je u tome što se isti sastojci koji se dodaju desetog dana dodaju i

petog dana. Po završetku desetodnevnog ciklusa, smeša se podeli na tri dela od kojih se dva daju prijateljima, a jedan se zadrži i od njega se pravi kolač po takođe dobijenom receptu. U većini sjučajeva, cimet je neizostavan dodatak, zbog čega se ovaj hleb često zove i "Amiški hleb sa cimetom". Pored cimeta dodaju se ulje, so, šećer, brašno i puding. Preporučuje se da se hleb pravi za gozbe, svadbe i slavlja uopšte. Takođe se preporučuje se pravljenje amiškog hleba pri ritualu "privlačenja meseca", koji se, inače, vezuje za veštičje rituale.

Na jednom internet sajtu pojavio se tekst koji upoređuje Amiški hleb sa prijateljstvom. Tvrdi se da se i prijateljstvo mora svakodnevno negovati kao što se testo svakodnevno meša u receptu za hleb. U suprotnom, prijateljstvo će se, kao i hleb, pokvariti. Na kraju je navedena pesma koja poručuje da se uz pomoć ovog hleba eliminiše samoća i strah i dobija veliki broj prijatelja.

Konačno, tokom istraživanja smo utvrdile da je u decembru 2003. u Subotici bio aktuelan "Slatki kolač iz Vatikana", koji se pravi na isti način kao i Hilendarski hleb. U lokalnim novinama se pojavio članak profesora moralne teologije sa teološko-kateheškog instituta subotičke biskupije u kojem se tvrdi da se u Subotici nalaze ljudi koji se bave magijom i čiji je cilj da unesu nemir među stanovništvo. Između ostalog se kaže: "Isto tako svi vjernici, a i drugi ljudi, trebali bi znali da primajući u kuću bilo kakav vračarski, magijski predmet otvaraju vrata sotonu i njegovom utjecaju u njihovom životu i navlače na sebe i svoju obitelj nesreću, a često i bolest i prokletstvo."

Analiza

Rastavljanje deskripcije

Idealtipsku deskripciju verovanja i postupaka koji se vezuju za Hilendarski hleb ljubavi moguće je, prema opisanom metodološkom uzoru, dekomponovati na pet grupa uzema: zabrane koje se javljaju pri spravljanju hleba (tabui), navodne funkcije kolača (verovanja), reakcije javnosti i crkve na pojavu ovoga hleba (reakcije), postojanje tajnog sastojka koji je štetan i radnje koje su vezane za hleb.

1) Tabui:

- 1) ne sme se upotrebljavati metalno posuđe
- 2) ne sme se stavljati u frižider
- 3) ne sme se prekinuti lanac

II Verovanja:

- 1) donosi mir, sreću, blagostanje
- 2) ispunjava želje
- 3) stvara prijateljstvo

III Stavovi društva (reakcije):

- 1) demonska podvala
- 2) mračno i opasno
- 3) sektaški uticaj
- 4) delovanje tajne organizacije
- 5) zloupotreba svetinje

IV Tajni sastojak:

- 1) gljiva
- 2) nepoznata supstanca
- 3) testo nepoznatog porekla

V Radnje:

- 1) dobijanje kvasca/testa
- 2) dodavanje sastojaka
- 3) mešenje drvenom kašikom
- 4) raspodela testa prijateljima
- 5) jedenje svog dela kolača

Taksonomski navedeni, ovi uzemi već na prvi pogled ukazuju na glavne opozicione relacije: hleb u svom nazivu sadrži ime Hilandara, "najveće pravoslavne svetinje", što sugerise zaključak da je duhovnog, odnosno crkvenog porekla. No, kasnije se javlja verovanje da je lanac pokrenula neidentifikovana sekta ili neka druga tajna organizacija koja je suprotstavljena crkvi, odmetnuta od crkve, tj. stoji u antagonističkom odnosu prema njoj. Dakle, prva važna opozicija uspostavlja se na relaciji

CRKVA : SEKTA

Crkva negira bilo kakvu povezanost sa kolačem i dodaje da je to pokušaj skretanja pažnje sa prave duhovnosti, koji sadrži delove magijskog rituala. Kako se magija definiše kao reziduum koji ne pripada kultu boga zajednice, ona je ritual od kog se očekuje automatska delotvornost, usled čega se javlja druga opozicija:

DUHOVNOST : MAGIJA

Uočava se da između dve navedene opozicije postoji odnos homologije. Crkva, kao duhovna organizacija, zajednica vernika, suprotstavljena je nečemu nepoznatom, magijskom, što ona karakteriše kao sektu. Prema Meri Daglas, "Magija se sastoji od verovanja, postupaka i ličnosti koji deluju izvan za-

jedništva crkve i često se prema njoj postavljaju neprijateljski.". U skladu s tim, lako uočavamo prvi paket relacija:

CRKVA : SEKTA = DUHOVNOST : MAGIJA

Pošto se Crkva smatra svetom, čistom, zaštitničkom, logično je da se svako ko je pod njenim okriljem oseća zaštićenim – štiti ga upravo ta zajednica kojoj pripada. S druge strane je sekta, koja je odmetnuta od crkve, isključena iz crkvene zajednice, stoga je crkva osuđuje i pripisuje joj magijske radnje. To znači da je sekta suprotnost od crkve, znači opasna. Dok je pojedinac okrenut crkvi i živi po njenim pravilima, on je siguran, zaštićen. čim se okrene nečemu drugom, nepoznatom, što je potencijalno opasno (Hilandarski hleb), on više nije zaštićen već izložen opasnosti, i može mu se naškoditi. Iz ovoga sledi opozicija:

SIGURNO : OPASNO

No, da bi crkva ostala takva – zaštitnička, sakralna, ona mora biti čista. To se ugrožava ukoliko nešto što, makar i navodno, potiče od nje, u ovom slučaju hleb, nije u potpunosti dobronamerno. Hleb je uprljan time što uistinu ne potiče od crkve. Samim tim, ona ga ne priznaje. Prema tome, svaki pojedinac koji dođe u dodir sa nečistim i sam postaje ne-čist, tj. uprljan.

ČISTO : NE-ČISTO/UPRLJANO/OPASNO

Dva uočena tabua, zabrana stavljanja testa u frižider i zabrana mešanja testa metalnom kašikom, koja se ne mogu objasniti na ovaj način, mogu se razumeti ukoliko se razmotri tvrdnja da se u hlebu nalazi nepoznata supstanca čije se dejstvo može narušiti niskom temperaturom ili dejstvom metala.

Razmatranjem navodne uloge hilandarskog hleba, dolazi se do izrazite ambivalentnosti. Odnosno, možemo reći da je analiza ovog ovog fenomena mnogo složenija jer osim što se mogu izdvojiti opozicije crkva (sigurnost):sekta (opasnost), postoji i drugi nivo opozicija koji sugerise možda potpuno drugačiji zaključak. Druga linija zaključivanja tj. postavljanja opozicija na drugačiji način dobija se ako se pažnja usmeri na prirodu samog fenomena tj. da se hleb prenosi *lančano* i da je bitno da lanac ostane neprekinut. Razlog, dakle, što se hleb deli je blagostanje, mir, sreća, stvaranje prijateljstava, a samim tim povezivanje ljudi u neku širu zajednicu. Istovremeno, ukoliko se lanac prekine, tj. ukoliko se

hleb ne prosledi dalje, porodici koja je to učinila desiće se nesreća. Iz toga vidimo dvosmislenost ove priče koja u sebi nosi suprotnost:

DONOSI BLAGOSTANJE :
: DONOSI NESREĆU

U receptu je postavljena obaveza deljenja testa, što dovodi do nastavljanja započetog lanca, pa imamo opoziciju:

PRODUŽAVANJE LANCA :
: PREKIDANJE LANCA

Nastavljanjem lanca stvara se neka vrsta veze, sklada između ljudi koji su pojeli kolač. S druge strane, pojedinac koji prekida lanac, remeti red i postaje element rušenja nastalog poretka. Iz ovoga možemo izvesti opoziciju:

RED : HAOS

Dakle, drugi tip verovanja koja su vezana za hleb govore da prekid lanca dovodi do nesreće, nečeg lošeg, pa možemo uspostaviti vezu između obaveze deljenja testa i onoga što kolač prouzrokuje, sreću ili nesreću. Ne samo da prekidanje lanca donosi nesreću onom ko to uradi, već i kviri linijsku vezu koja se uspostavila, uzurpira harmoniju. Tako dolazimo do drugog paketa relacija sa očiglednim značenjem:

DONOSI BLAGOSTANJE : DONOSI
NESREĆU = PRODUŽAVANJE LANCA :
PREKIDANJE LANCA = RED : HAOS

Iako ova dva niza postavljenih binarnih opozicija – od kojih prvi povezuje kategorije opasnost/haos sa *produžavanjem* lanca, dok drugi nagoveštava opasnost/haos sa *prekidanjem* lanca – izgledaju potpuno kontradiktorno, oni ipak "pričaju istu priču". Na dubljem nivou, lako je uočiti poruku da pridržavanje pravila dovodi do pozitivnih, a kršenje pravila dovodi do negativnih posledica. To je i zaključak do kojeg je došla Meri Daglas analizirajući pravila ishrane izneta u Levitskom zakoniku. Bez obzira koliko nam pravila izgledala besmislena (u ovom našem slučaju kontradiktorno), ona nam, na dubljem, strukturalnom nivou, prenose sasvim smislenu poruku. Stoga sledi da će se svakom pojedincu koji prekrši pravila ili ne ispuni obaveze koje mu kao pripadniku određene zajednice sleduju desiti nešto negativno, odnosno da će uslediti kazna. Znači da je pojedinac okarakterisan kao dobar član svoje zajednice samo ukoliko se pridržava svih pravila i ponaša se i deluje

po tačno utvrđenom propisu. Ukoliko on prekrši pravila, izađe iz utvrđenog kruga dozvoljenog, postaje aberantan i zajednica ga odbacuje.

Zaključak

Iz svega ovoga zaključujemo sledeće: sve dok je pojedinac okrenut ka svojoj zajednici, poštuje njena pravila i pokorava se njenim zahtevima, on je čist kao i ona, ima njenu zaštitu, nalazi se na sigurnom. Ukoliko se desi da prekrši pravila, stupi u kontakt sa nečistim, zajednica ga osuđuje, više nema njenu zaštitu, i samim tim je u opasnosti, veće su šanse da mu se desi nešto loše. Opasnost proizilazi iz nečega nepoznatog i osoba koja se udaljava od svoje zajednice dovodi sebe i druge u opasnost. Ukoliko pojedinac deluje izvan svojih ovlašćenja narušava sistem zajednice remeteći ustaljeni poredak. Zajednica tada pokušava da ga vrati pod svoje okrilje, gde je ona odgovorna za njega.

Sama pojava, postojanje i kulturna biografija stvari poput Hilendarskog hleba ljubavi govori o stalnoj potrebi društva za utvrđivanjem pravila i dokazivanjem. Iako na prvi pogled negativna pojava koja pojedincu i društvu može naškoditi, time što je pojedinac prosleđuje dalje, ona potvrđuje pripadnost i pokornost pojedinca društvu i na taj način društvena struktura ipak jača. Međutim naša analiza potvrdila je teoriju Meri Daglas na malo drugačiji način. Ona nije jednostavno pokazala da postoji jasna struktura društva koja opstaje na principu uključivanja (čistih) i isključivanja (nečistih) fenomena, već je fokus pomerila na razmatranje granice i njene ambivalentnosti. Ranjivost svake strukture leži u ambivalentnosti. Pojava koje se javljaju na njoj granici zato što se one mogu različito *čitati* i slati različite poruke. Takva je pojava i naš primer "Hilendarskog hleba ljubavi". Kako god ga *čitati* (a možemo to da uradimo, kao što smo, pokazale, na dva načina), on je *uvek* izvor opasnosti i izaziva društvene sankcije. Što se tiče socijalnog konteksta u kojem se ovaj fenomen javlja, bilo bi preporučljivo da se u nastavku istraživanja više pažnje obrati na model matrica: grupa shvaćenog kao poprište borbi za monopolisanje simboličke moći od strane različitih društvenih aktera.

Literatura

Daglas M. 1993. *Čisto i opasno*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Daglas M. 1994. *Prirodni simboli*. Novi Sad / Podgorica: Svetovi i Oktoih.

Kovačević I. 2001. *Semiologija mita i rituala I*. Beograd: Etnološka biblioteka.

Lič E. 1983. *Kultura i komunikacija*. Beograd: Prosveta, edicija XX vek.

Jelena Sučević and Bojana Lazić

Bread from Chilandar

This paper deals with the function of the so-called “Bread from Chilandar”, a ritual cake that appeared in its studied form in 2005. According to instructions, the cake is prepared in a specific way, then passed on to relatives and friends, while a part is kept for the preparer’s family, to ensure “luck and wealth”. The appearance and spreading of this cake

provoked a series of responses from the public. In this study, we analyzed three forms of discourse – one originating from the people who have had contact with the cake, one from the church and another from the media. While narratives we were able to obtain from our respondents follow the usual belief pattern (associated, for example, with “chain letters”), discourse in the media and from the church portrayed the cake and surrounding beliefs as bad, evil, of magical origin and therefore dangerous. From these narratives we were able to abstract the message that the individual is safe as long as he or she remains within the institutionalized constraints of the society (such as the church and its recognized belief systems), but is in danger the moment he or she distances oneself from this framework. Furthermore, the relative instability of the content of narratives delineating “true” from “false” beliefs and behaviors points to the relativity of the border itself, and the need for its constant re-drawing. Therefore, we can conclude that the existence and cultural biography of objects such as the “Bread from Chilandar”, as well as the discourse built around it, represent an example of cultural mechanisms that are constitutive of society itself.

